

Nina SIRKOVIĆ (Split)

Sveučilište u Splitu

nina.sirkovic@fesb.hr

VIRGINIA WOOLF: ESEJI O KNJIŽEVNICAMA

Cilj ovog rada je reafirmirati pomalo zaboravljene eseje Virginije Woolf koji govore o konkretnim spisateljicama i ukazati na poveznicu između društveno-povijesnog okruženja i tradicije u kontekstu analize konkretnih književnih djela određenih spisateljica. Važan dio esejistike Virginije Woolf posvećen je proučavanju književnosti koju su pisale žene, kao i povijesnim, društvenim, materijalnim i psihološkim uvjetima u kojima su one stvarale. Analizom konkretnih stvaralačkih uvjeta pojedinih književnica, Woolf je došla do općih zaključaka o podređenosti žene u društvu, njezinom strahu od autorstva, nedostatku iskustva i tradicije u ženskom stvaralaštvu uopće, postavši tako začetnicom povijesti književnosti koju pišu žene.

Ključne riječi: Virginia Woolf, eseji, književnice, podređenost, strah od autorstva, teorija povijesti književnosti koju pišu žene.

Virginia Woolf bila je veoma zainteresirana za proučavanje povijesti književnog stvaralaštva kod žena i stalno je ukazivala na nedostatak tradicije u ženskom pisanju. Njezini eseji o ženama koje pišu razmatraju prvenstveno okolnosti i uvjete u kojima su te književnice počele stvarati, te same osobenosti njihovih ličnosti. Na osnovu tih otkrića ona pokušava objasniti i analizirati izbor tema i različite tehnike pisanja književnica. Woolf razmatra vrijednost i važnost književnog stvaralaštva žena sa stajališta tadašnjeg društveno-povijesnog i umjetničkog ozračja, kao i njihov doprinos za buduće generacije spisateljica.

Jedna od karakteristika spisateljica bila je da je mnogo njih imalo kratki životni vijek, iz raznoraznih razloga umirale su mlade: Mary Wollstonecraft umrla je u trideset sedmoj godini, Jane Austen četrdeset trećoj, Charlotte Brontë u četrdesetoj, a njezina sestra Emily u trideset prvoj godini života. S druge strane, George Eliot počela je tek pisati u trideset sedmoj, kada se oslo-

bodila pritisaka, stekla samopouzdanje i počela razmišljati o sebi samoj.¹ Sve spisateljice morale su se boriti s nepovoljnim društvenim položajem i osjećajem manje vrijednosti u odnosu na muškarce. Možda je još u najpovoljnijem položaju bila Margaret Cavendish, vojvotkinja od Newcastlea (1623–1673) koja je još kao djevojčica imala sretan obiteljski život i odrastala u blagostanju imajući vremena i mogućnosti posvetiti se svojim interesima i razvijati svoje osebujne i ekscentrične ideje. Udaвши se za markiza od Newcastlea, koji je i sam volio poeziju i glazbu, te pisanje drama, u njemu je našla ne samo srodnu dušu, već i zaklon i utočište, te se mogla nesmetano posvetiti pisanju. Njezin stvaralački proces ništa nije ometalo, nije je priječio nikakav strah, ona je posjedovala „neodgovornost djeteta i osornost vojvotkinje“.² Bez obzira na svoj povoljan društveni status, vojvotkinja je bila svjesna teškog položaja žena u sedamnaestom stoljeću, o čemu kaže: „Žene žive kao šišmiši i sove, rinta-ju kao životinje, a umiru kao crvi...najbolje su odgojene žene čiji su umovi najuglađeniji“.³ Mary Cavendish mogla je pisati o čemu god je htjela. Pravilan ustroj cjeline, logično razvijanje teme, koherentnost njoj su bili nepoznati, a opet, mogla je doživjeti da joj se drame izvode u Londonu, a učenici njenog doba proučavaju njezine beskorisne filozofske rasprave. Bez obzira na priprosti jezik, dosadne stihove i nepodnošljive drame, vrijednost djela vojvotkinje od Newcastlea očituje se u njezinom istinskom žaru: sva su njena djela prožeta čudesnom i čarobnom osebujnošću, izravnom jednostavnošću i živim i razigranim umom.⁴ Virginia Woolf naročito je cijenila neposrednost i originalnost autora, te sposobnost pretvaranja ideja iz njegovog zažarenog uma u riječi, a to je vojvotkinji donijelo slavu i besmrtnost.

U eseju „Mary Wollstonecraft“ Woolf razmatra važnost okolnosti na oblikovanje mišljenja. Inteligentni ljudi potpuno različito doživljavaju vanjske događaje, čak i one od iznimne važnosti za cijelo društvo.⁵ Mary je odmalena upoznala svu bijedu i nesreću ljudskoga života i, budući da nikad nije upoznala što je to sreća, razvila je u sebi nešto poput mehanizma koji ju je upućivao da ništa osim samostalnosti nije važno. Loša ljubavna i bračna iskustva samo su pojačala osjećaj za pobunu: revolucija je bila „djelatna sila u njezinoj krvi. Cijelog se života bunila – protiv tiranije, protiv zakona, protiv

¹ V. Woolf, „George Eliot“ u: *Obična čitateljica*, prev. Marina Leustek, Centar za ženske studije- Zagreb, Zagreb, 2005. str. 101.

² V. Woolf, „Vojvotkinja od Newcastlea“, u: *ibid.* str. 23.

³ *Ibid.* str. 23-24.

⁴ *Ibid.* str. 28.

⁵ Woolf razmišlja o utjecaju Francuske revolucije na književnike, pa kaže, dok je Jane Austen i Charles Lamb nisu ni spominjali, ona je za Wordswortha i Godwina predstavljala društvenu prekretnicu. V. Woolf, „Mary Wollstonecraft“ u: *Obična čitateljica*, str. 75-76.

konvencija“.⁶ Njen život je bio strastan, pun borbe, vapaj za ljubavlju, slobodom i sigurnošću.

Dorothy Wordsworth, njena suvremenica, potpuno je drugačije doživljavala život. Priroda je bila njena životna inspiracija. Nakon životnih teškoća, napokon materijalno osigurana, bez ikakvih obiteljskih dužnosti i poslovnih obaveza, mogla se zajedno s bratom pod istim krovom posvetiti življenju u srcu Prirode i iščitavanju njezinih poruka.⁷ Nije morala paziti na konvencije, mogla je do kasna sjedjeti s Coleridgeom ne zamarajući se mislima je li takvo ponašanje dolikuje ženi. Materijalna neovisnost donijela je mir i harmoniju s prirodom.

Jane Austen, svećenikova kći, koja je još kao petnaestogodišnjakinja pokazivala dar za pisanje, svoj roman *Ponos i predrasude* pisala je „kradomice iza škripavih vrata“⁸ koja namjerno nije dala podmazati da može sakriti tekst koji je pisala kad netko naiđe.

George Eliot, kod koje se također osjećao strah od autorstva, prvu knjigu napisala je uz velike napore. Djed joj je bio tesar, pa su njezino obrazovanje, ugled i utjecaj stvarani na skromnim temeljima. Odupiranje konvencijama dovelo je do svojevrsnog oslobođenja, no cijeli život George Eliot borila se s preprekama: spol, zdravlje i ustaljena društvena pravila uvjetovala su stalno traganje za još više znanja i slobode sve do kraja njezinog života.⁹

Esej „*Jane Eyre* i *Orkanski visovi*“ razmatra okolnosti u kojima su nastala ova dva romana sestara Charlotte i Emily Brontë. Dvije izrazito talentirane žene rasle su u zabiti na župnom dvoru na divljim pustopoljinama Yorkshirea, na vrištinama, nesretne i osamljene. Sva strast, gnjev njihovih genija, pretočeni su u romane. Da su rasle u Londonu, mogle su postati poznate, bogate i slavne, a ne okončati živote u svojim četrdesetima. Ovako one ostaju zauvijek u siromaštvu i svojoj zanesenosti u zabiti Yorkshirea.

Osim vanjskih okolnosti, na stvaralaštvo spisateljica i njihovu recepciju umjetnosti utjecala je i njihova osobnost. Sve su one odreda bile jake ličnosti koje su u sebi nosile nesuglasje između svojih želja i shvaćanja i okoline koja ih je gušila. Mary Wollstonecraft smatrala je da za ženu ništa nije važnije od samostalnosti. Ona mora imati snagu, hrabrost i moć da ostvari svoju volju. Mary je napokon stekla slavu i neovisnost i pravo da živi svoj vlastiti život,

⁶ Ibid. str. 77.

⁷ V. Woolf, „Dorothy Wordsworth“ u: *Obična čitateljica*, str. 84.

⁸ V. Woolf, „Jane Austen“ u: *Obična čitateljica*, str. 65. Woolf često spominje kako je Jane Austen pišući u dnevnoj sobi, sakrivala svoj rukopis ako bi netko ušao, mada neki kritičari tvrde da nema dokaza da je zaista bilo tako.

⁹ V. Woolf, „George Eliot“ u: *Obična čitateljica*, str. 104.

ali je istovremeno osjećala jaku želju za ljubavlju, privrženosti i sigurnošću. Woolf piše da se proturječnost ocrtaivala i na njezinom licu, istodobno postojanom i sanjivom, putenom i produhovljenom. Teško je zadržavala muškarce uz sebe, jer ih je plašila svojom inteligencijom i stalnim razmišljanjima o životu.¹⁰ Francuska revolucija utjecala je na nju u tolikoj mjeri da je razvila snažne teorije i uvjerenja i u tom žaru nastale su dvije knjige *Odgovor Burkeu* i *Obrana ženskih prava*. Cijeli život Mary Wollstonecraft od početka je bio pokus, „pokušaj da se ljudski običaji što više prilagode ljudskim potrebama“.¹¹

Mary Wollstonecraft i Dorothy Wordsworth bile su suvremenice, puno su putovale i bilježile dojmove sa svojih putovanja, obje su voljele prirodu. Međutim, njihovi životni pogledi bili su potpuno različiti: dok bi kod Mary određeni prizor budio razmišljanja o nekoj teoriji, djelotvornosti vlade, uvjetima u kojima se ljudi nalaze, samom pitanju zagonetke ljudske duše, Dorothy je doslovno i precizno bilježila ono što je bilo pred njom. Imala je istančani osjećaj za detalje, oko je nikad nije iznevjerilo. Uzimala je jednostavne činjenice i raspoređivala ih tako da su se pred čitateljem ukazivali cijeli prizori. Veliku je pozornost poklanjala vjerodostojnosti: draž i sklad morali su biti podređeni istini. Ona nije prirodu povezivala s društvenim kontekstom, priroda nije u njoj pobuđivala životna i egzistencijalna pitanja, već je djelovala kao vizualna inspiracija: nudila je dojmove koje je valjalo kasnije razvrstati. Primjećujući i bilježeći svaki detalj, ona je pokušavala razumjeti poruku Prirode. Živeći u ladanjskoj kućici u brdima u Grasmereu, Dorothy i Priroda srasle su zajedno u savršenoj međusobnoj naklonosti. Brat William, s kojim je zajedno živjela, bio je nadahnuće njene ljubavi prema prirodi, te su svi troje tvorili trojstvo: Dorothy, Priroda i William, trojstvo koje je bilo samosvojno i samo sebi dovoljno. Za razliku od strastvene Mary Wollstonecraft koja je bila misaona i strasna i koja se cijelog svoga vijeka probijala kroz samu srž života hvatajući se ukoštac s njim, Dorothy je u prirodi pronašla inspiraciju, utjehu i mir. Pronašla je vizualni doživljaj sreće u onome što je vidjela ispred sebe, prepoznala, uzela i pretočila u stihove.

Jane Austen je također odmalena bila puna složenih, proturječnih osobina: s jedne strane bila je duhovita, britka na jeziku, pomalo uštogljena, kad nije govorila, ulijevala je strah, a s druge strane bila je meka srca i suosjećajna. Virginia Woolf piše kako je Jane već s petnaest godina imala malo zabluda o drugim ljudima, a o sebi nikakvih. Bila je nepristrana i nedokučiva, živahna, neobuzdana, obdarena izuzetnom životnom snagom. Od početka je posjedo-

¹⁰ Woolf duhovito opisuje odnos između Mary i Imlaya: „Draškajući ribice, upecao je dupina i stvorenje ga je silovito povuklo kroz vodu dok mu se nije zavrtjelo u glavi pa je sad želio pobjeći“. V. Woolf, „Mary Wollstonecraft“, str. 79.

¹¹ Ibid. str. 82.

vala ritam, skladnost i jednostavnost rečenice. Stvari je stavljala u suodnos ne prema svojoj okolini, već prema univerzumu.

Jane Austen imala je posebnu tehniku pisanja: s lakoćom je nizala nai-zgled nevažne detalje i događaje, kod nje nema tragedije, ni junaštva. Nižući nai-zgled nevažne detalje ona kod čitatelja pobuđuje emocije, jer tim detaljima daje krajnje trajan oblik života, a čitatelj to prepoznaje. Naglasak je uvijek na karakteru, ona navodi čitatelja na razmišljanje kako će se neki lik ponašati u sljedećoj situaciji. Njena pozornost je uvijek usmjerena prema sadašnjem trenutku i budućnosti, životnost radnje dočarava prave ljudske vrijednosti. Čita-telj uživa u samom djelu zbog njega samoga, a ne doživljava ga kao poveznicu koja priču nosi u nekom određenom smjeru. Jane Austen u sebi je imala ko-mični genij. Dok je u privatnom životu bila šutljiva, ukočena i stroga, u knji-ževnosti je bila sasvim drugačija. Bila je vrhunski satiričar bez imalo samilosti prema svojim likovima kojima se često rugala, ali to je bila pravedna satira, tvrdi Woolf, smatrajući je jednim od najdosljednijih satiričara.¹² Njezini su likovi mješavina dobra i zla. Ona daje savršeni otklon od slike dobrote, istine i poštenja, a iz opisa kontrasta u ljudskoj prirodi proizlazi ljepota i ozbiljnost njenih djela. Jane Austen je svjesno izbjegavala teme za koje je znala da njima ne vlada, kod nje nije bilo romantičnih ljubavnih priča, pustolovina, ni zavje-ra. Odabrala je pisati o običnim sitnicama iz svakodnevnog života, seoskim plesovima, zabavama, izletima. Znala je dobro procijeniti svoje talente i shod-no njima odabrati sadržaje koje će savršeno obraditi. Njena prva djela nisu be-sprijeckorna (na primjer *Watsonovi*), ali Woolf ističe da su drugorazredna djela nekog izvrsnog autora vrijedna čitanja jer su ona najbolja kritika njegovih remek – djela. Woolf se često pita što bi bilo s poznatim književnicama da nisu umrle tako mlade i što bi s njima bilo da su postale slavne i mogle nastaviti stvarati. Kakav bi bio njihov stil, koje teme bi ih zaokupljale? Pretpostavlja da Jane Austen i dalje ne bi pisala o pustolovinama, zločinu i strasti, a njezina komičnost bi splasnula, budući da bi bila iskusnija. Manje bi se oslanjala na dijaloge u oblikovanju likova, a više na njihova razmišljanja. Osmislila bi stil koji bi bio dublji i izražajniiji, dočarala bi i ono što ljudi misle, a ne samo ono što kažu. Više bi razmišljala o složenosti ljudske prirode, gledajući na svoje li-kove postrance, više kao na grupu, a manje kao na pojedince. Satira bi joj bila neumoljivija i stroža, bila bi prethodnica Henryja Jamesa i Marcela Prousta.

Woolf se pita kakve bi romane Charlotte Brontë pisala da nije umr-la prerano i da je postala poznata i slavna. Sama Charlotte imala je snažnu osobnost, posjedovala je genij, žestinu i oštroumnost zapažanja. Potresao ju je gnjev, koji je prisutan u njezinim knjigama u likovima. U knjizi *Jane Eyre* Charlotte progovara kroz lik Jane Eyre, a sama Jane prisutna je i u liku Roche-

¹² V. Woolf, „Jane Austen“ u: *Selected Essays*, str. 67.

stera, pejzažu i interijerima opisanim u romanu. U likovima Charlotte Brontë prevladavaju osjećaji, ljubav, mržnja, patnja. To je ono što Virginia Woolf zamjera piscima, osobni osjećaji ih ometaju: Charlotte Brontë ne razmišlja o rješavanju teškoća ljudskog života, ona ih od siline osjećaja niti ne prepoznaje. pisci koji su zaokupljeni sobom, kreću se u okviru svojih ograničenja, njihovi su dojmovi jaki i gusto nabijeni, ali oni ostaju u uskim okvirima. Slobodoumniji umjetnici koji imaju veću širinu gledanja ne posjeduju takve emocije, oni nisu okrenuti isključivo sebi i imaju mogućnost učenja od drugih. Stil i rečenica Charlotte Brontë nisu uglašeni, već više nezgrapni i nepodadni, ali njezine romane ni ne čitamo zbog izuzetnih zapažanja o likovima, niti zbog komedije, već zbog njezine poezije.¹³ pisci koji imaju suviše snažnu osobnost obično u sebi nose nešto što je u vječnom sukobu s prihvaćenim normama u životu i zbog toga radije stvaraju naglo, nego nakon strpljivog opažanja. Stoga im više leži poezija, a ako stvaraju u prozi, postaju netrpeljivi prema njenim ograničenjima. Zato su sestre Brontë, osjećajući potrebu za simbolom za pritajene strasti u ljudskoj prirodi, pomoć potražile u prirodi. Na primjer, Charlotte je opisom oluje na kraju romana *Vilette* dočarala sva duševna stanja koja se riječima teško mogu iskazati. Dok je Dorothy Wordsworth detaljno i vjerno opažala i opisivala prirodu, sestre Brontë su opisima oluje, vrištine, ljeta, prenosile emocije i rasvjetljavale značenja knjige. Određeno značenje dano je više kroz raspoloženje, nego kroz konkretno zapažanje. Značenje knjige ne leži u onome što je rečeno ili što se u romanu zbiva, već u odnosima između stvari koje uspostavlja sam pisac na sebi specifičan način. Nekad je značenje jako skriveno, naročito ako je pisac pjesnički nastrojen. Woolf piše da je Emily bila veća pjesnikinja od Charlotte, pa je njezin roman *Orkanski visovi* teže razumljiv od *Jane Eyre*. Emily je bila nadahnuta nekim općenitijim shvaćanjem, nisu joj poticaj bile vlastite patnje i boli. Ona je „promatrala svijet kao da je sav rascijepljen u neredu divovskih razmjera i osjetila u sebi moć da ga ujedini u knjizi.“¹⁴ Istovremeno je bila i romanopisac i pjesnik, morala se suočiti s činjenicom da postoje i druge stvarnosti, te se upustiti u borbu s unutarnjim sklopom vanjskih stvari. Emily je kao rijetko tko znala osloboditi život njegove ovisnosti o činjenicama.

George Eliot nije imala nimalo od one ekscentričnosti i čudljivosti koju umjetnici obično posjeduju, a nije bila ni izrazito dražesna, ni ženstvena, što je u njenu vrijeme bilo poželjno za ženu. Mladost joj je prošla prepuna patnje, ali ju je pokretala želja za uspjehom. George Eliot je počela stvarati prilično kasno, kad je doživjela osobnu sreću i oslobođenje, a kao rezultat nastale su dobre knjige. Iako je osjećala navalu kreativne energije, polako je stjecala

¹³ V. Woolf, „Jane Eyre i Orkanski visovi“ u: *Selected Essays*, str. 126-127.

¹⁴ V. Woolf, „George Eliot“ u: *Selected Essays*, ed. David Bradshaw, Oxford University Press, New York, 2008. str. 128.

samopouzdanje, te pisala sa osobnog stajališta, ali kod nje nema one nepokolebljive predanosti mladog bića. Nije je pokretao osjećaj romantične žestine, ni neobuzdanosti, što bi se očekivalo da dolazi iz osjećaja vlastite individualnosti, nego je suosjećala s običnim ljudima i bavila se temama radosti i tuga domaćega svijeta. Njezini romani obuhvaćaju mnoštvo detalja ljudske prirode, koje autorica preraspoređuje u cjeline, formira žive likove s kojima čitatelj osjeća radost i tugu. Ti likovi imaju neočekivanu moć pred našim emocijama, u nama bude i suze i smijeh. Spektar likova je šarolik, od luda i gubitnika, majki, djece, trgovaca, krčmara, seljaka, kapelana, stolara... Knjige George Eliot jako su čitljive, u njima nema pompoznosti ni prijetvornosti, nego se osjeti romantični duh prošlih vremena. Kao nedostatak, odnosno manu u stvaralaštvu George Eliot, Virginia Woolf navodi da su pojedini likovi uspjeli autoricu odvesti od njezine prirodne sredine na teren na kojem ona nije bila udomaćena. U tekstu se onda javlja previše dijaloga, rečenica je nezgrapna, ne klizi kao kod Jane Austen, osjećaji postaju prenaplašeni, ljubav, mržnja strast, sve to stvara dojam neuvjerljivosti.¹⁵

Woolf piše kako priče o junakinjama romana George Eliot obično završavaju tragično ili kompromisom, koji je još otužniji. Ona ovako analizira prirodu same želje junakinja George Eliot:

U učenju traže svoj cilj, u uobičajenim zadaćama ženskog bića; u širem opsegu djelatnosti svoga soja. Ne nalaze ono za čim tragaju, a mi o tome ne možemo nagađati. Pradavna svijest žene, nabijena trpljenjem i tankočutnošću, i tolike vjekove nijema kao da je u njima nabujala do ruba i prelila se i izustila da zahtijevaju nešto - gotovo i ne znaju što - nešto što je možda nespojivo s činjenicama ljudskog postojanja.¹⁶

Virginia Woolf ne specificira koje bi to činjenice mogle biti, iako kaže da je George Eliot bila preinteligentna da bi se petljala u njih. Pripovijest junakinja njezinih romana zapravo je priča o samoj George Eliot. Ona je snažno osjećala sav teret i zamršenost okolnosti bivanja ženom, slava joj je, budući da su žene na nju nenaviknute, bila teret od kojega se skrivala u toplini doma. Istovremeno, osjećala je želju da stupi na tlo svijeta rezerviranoga za muškarce i nije zatvarala oči pred preprekama, već se hrabro borila s njima. Sve do kraja tragala je za još više slobode i znanja. Virginia Woolf joj odaje priznanje i poziva da na njen grob stavimo svaki lovorov vijenac i svaku ružu koju joj možemo pokloniti.

Koliki je doprinos svih ovih autorica u razvoju književnosti koju su pisale žene? Još od sedamnaestog stoljeća, vremena vojvotkinje od Newcastlea,

¹⁵ Woolf kao primjer navodi roman *Vodenica na Flossi* i lik Maggie Tulliver. Ibid. str. 101-102.

¹⁶ V. Woolf, „George Eliot“, str. 103.

koja je svojim prirodnim darom, hrabrošću, maštovitošću, žarom za pisanje i razigranim umom budila jake reakcije svojih suvremenika, pa do konca devetnaestog stoljeća i doba George Eliot, bilo je žena koje su svojim stvaralaštvom zadužile povijest ženske književnosti. Boreći se s materijalnim problemima, društvenim šikaniranjem i ustaljenim pravilima, one su se hrabro probijale kroz samu srž života, trpjele kritike i zavist, posrtale, ali se opet dizale i polako davale svoj doprinos i utjecaj besmrtnosti ženskog izričaja kroz stoljeća. Od svih autorica, Woolf najviše cijeni Jane Austen, za koju kaže da je bila najpotpunija umjetnica među ženama, autorica besmrtnih knjiga koja je otišla na pragu slave, baš kad se počela osjećati sigurnom u vlastiti uspjeh.¹⁷ U eseju *Vlastita soba* Woolf odaje priznanje Jane Austen kao jedinoj spisateljici koja je, osim što je bila pročišćenog i užarenog uma poput Shakespearea, pronašla vlastiti izraz, žensku rečenicu, kroz koju se žena može nesputano izraziti.

U svojoj knjizi *Arguing with the Past*, u poglavlju u kojem analizira utjecaj determinizma na žensku književnost s kraja devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća, Gillian Beer analizira i uspoređuje književne radove George Eliot i Virginije Woolf. Ona postavlja pitanje: Može li se žensko jastvo izraziti putem radnje ili ga se mora shvatiti kao otpor radnji? Mora li se ono nastaniti „između činova“? Sastavni dijelovi našeg iskustva su determinante roda, odgoja, naslijeđa, klase i povijesnog doba. Prije determinizma, pojam sudbine odnosio se na utjecaj na autonomiju ljudskog bića. Sudbina intervencijom utječe na autonomiju, no ta intervencija je selektivna. Determinizam je sveukupan, kod njega nema selekcije, ni autonomije. Beer uspoređuje utjecaj predodređenosti u djelima George Eliot i Virginije Woolf i nalazi dosta sličnosti, mada su njihova shvaćanja, stilovi i općenito pogledi na svijet bili najzgodniji za razlikovati. U *Pargiterima* Woolf pokušava istaknuti razliku između društveno predodređenih elemenata u shvaćanju žena o njihovom vlastitom iskustvu, sputavanju toga iskustva, te o onome što je potpuno netipično za iskustvo. Jasno je da postoje neki procesi koji su neizbježni i nepovratni, a jedan od njih je tjelesni razvoj. Woolf komentira u *Skici prošlosti*:

No nekako se u razmatranje također mora dovesti osjećaj kretanja i promjene. Ništa nije ostajalo stabilno zadugo. Čovjek mora osjetiti da se sve približava, zatim nestaje, postaje veliko, smanjuje se, prolazeći različitim brzinama pokraj malog stvorenja; čovjek mora dobiti osjećaj koji je nju¹⁸ pritisnuo, malo je stvorenje vođeno naprijed, kao što je vođeno rastom svojih nogu i ruku, bez mogućnosti stajanja ili mijenjanja, kao što biljka raste iz zemlje sve dok stabljika ne naraste, list ne naraste, pupoljci ne propupaju. To je ono

¹⁷ V. Woolf, „Jane Austen“, str. 74.

¹⁸ Woolf spominje „malo stvorenje“ (*little creature*) za koje drži da je ženskog roda, jer kasnije koristi zamjenicu „ona“ (*she*).

neopisivo, to je ono što čini sve slike prestatičnima, jer čim netko kaže da je tako, to je već postalo prošlost i promijenilo se.¹⁹

Ovdje Woolf naglašava brzinu rasta u djetinjstvu. Vodeća snaga rasta je postepeni element iskustva. Postoji ideja o nepovratnom slijedu prema naprijed, od iskustva rođenja, pa dalje, koji ne može ići unatrag. Dok Woolf ističe „odmotavanje i zamotavanje“ vremena u svojim slikama fizičkog rasta, George Eliot u romanu *Vodenica na Flossi* naglašava sporost razvoja djetinjstva. Beer piše kako možemo razumjeti sadašnjost samo u okvirima njene prošlosti, koja je stabilna i nepromjenjiva. Priča romana *Vodenica na Flossi* organizirana je kao sjećanje kroz kristalno jasne epizode prisjećanja, a autorica se pozabavila i elementima koji formiraju dijelove Maggienog emocionalnog razvoja – u okviru određene male društvene zajednice koju Eliot detaljno opisuje u sadašnjem trenutku, ali nam daje i njezinu prošlost. Niz epizoda dramatizira razvoj i izumiranje mogućnosti za Maggie, a preobilje pameti i emocija ne može naći odgovarajuću formu u svom okruženju. Eliot je kroz oblik *Bildungsromana* prikazala kako je u to vrijeme razvoj za ženu, za razliku od muškarca, bio nemoguć: smrt je jedan od načina bijega iz unaprijed određenih okova društva, što naglašava ideju determinizma. George Eliot je pri kraju romana okrenula tijek romana, omogućivši svojoj junakinji bijeg i spas, ali ona umjesto toga zakorači u plimu sjećanja, vraća se u djetinjstvo, uspomene prevladaju. Transformacije rasta i razvoja su izokrenute unatrag, prošlost se može obnoviti, Maggie se pojavljuje kao spasiteljica svog otuđenog brata Toma. Na kraju romana njoj je ponuđena neka vrsta prirodne slobode, ali čitatelj se osjeća nelagodno, jer osjeća da je to zapravo obrana same autorice. George Eliot je spasila svoju junakinju od nesretne budućnosti koja je cijelim tijekom romana uslijed društvenog determinizma izgledala neizbježna. U većini slučajeva ona svojim junakinjama (Dinah, Dorothea, Maggie) nije dopuštala upuštanje u bespoštednu borbu i bijeg iz sredina koje su ih gušile, nego su joj one trebale da izdrže u svojoj vlastitoj tipičnosti. U *Vodenici na Flossi* njezina ustrajnost popušta, dopušta Maggie ispunjenje strasne, djetinjske, incestuozne obnovljene ljubavi. Deterministički poredak koji je prisutan u romanu na kraju se okreće unatrag prema želji, umjesto prema razumijevanju i racionaliziranju. Eliot dozvoljava čežnjama svoje heroine ispunjenje u obliku radnje koja jednostavno otkliže iz kanaliziranog slijeda društvenog razvoja i doslovno omogući erupciju želje. Rijeka gubi svoj oblik u poplavi. Zadovoljstvo koje autorica stvara na kraju realizira zbrkane i strasne želje i potrebe. Žene koje su potlačene i imaju takve potrebe ne mogu naći pravu formu unutar radnje koja se temelji na poretku, razvoju, razumijevanju i odricanju prošlosti, te prihvaćanju unaprijed određene sadašnjosti. Kraj romana *Vodenica na*

¹⁹ Woolf prema Beer u: *Arguing with the Past.. Essays in Narrative from Woolf to Sidney*, Routledge NY, 1989. str. 123.

Flossi simbolični je nauk. On prelazi forme društvenog realizma za koje je determinizam u to vrijeme bio usko vezan. Društveni realizam će kasnije za Virginiju Woolf postati neprijatelj stvarnog realizma.²⁰

George Eliot razmatrala je odnos između organizma i medija, a tragedija u njezinim djelima nastaje zbog nemogućnosti medija – presporog načina na koji društvo prihvaća promjene, naročito promjene pretpostavki o razlikama u djelovanju, tako da brza bića kao Maggie ili Dorothea bivaju uhvaćene u zamku vremena, u mediju, čije promjene kasne i koji im stoga uskraćuje budućnost.

Tu Beer povlači paralelu s Virginijom Woolf, koja je također konstantno osjećala koliko sile društva utječu na pojedinca. Woolf naglašava brzinu kojom se senzibilitet mijenja:

Razmislite kakve beskrajne sile društvo donosi da se igraju sa svakim od nas, kako se to društvo mijenja iz desetljeća u desetljeće; također i iz staleža u stalež, dakle, ako ne možemo ispitati ta nevidljiva prisustva, mi ćemo znati jako malo o predmetu memoara; i opet, kako uzaludno postaje opisivanje života. Vidim sebe kao ribu u potoku, skrenutu od struje, stojim na mjestu; ali ne mogu opisati potok.²¹

Kakav je odnos između ove dvije spisateljica i njihovog teksta? Dok George Eliot poštuje radnju, a pripovjedač je izvor nizanja događaja koji određuje interpretaciju, Virginia Woolf odriče se radnje u svojim romanima. Radnja inzistira na podrijetlu, poretku, posljedicama, otkrićima, izopćavanju zaključku. Za nju je iskustvo isključivo društveni aspekt, koji se podčinjava određenoj čvrstoj strukturi engleskog društva. To društvo su formirali muškarci po svojim mjerilima. U knjizi *Valovi* radnja je marginalizirana, nju nadomještava ritam: plima i oseka, valovi dočaravaju faze ljudskog života, koji imaju svoje vlastite neizbježne forme – ali spisateljica od njih ne traži prognoze, prikrivanja, vezivanja, ni polarizacije. U drugim djelima Woolf je umjesto radnje koristila genealogiju, kao u romanima *Night and Day* i *Godine*. Odabirala je ritam koji nije izričito ljudski, već ga se nalazi u prirodi: plima i oseka, izmjena dana i noći. Beer naglašava da je za sve njene romane tipično prepoznavanje životnog razmaka, prostora među fazama života. Woolf je također bila svjesna određenosti datog trenutka, koji je uvijek vezan za povijesno vrijeme:

²⁰ Ibid. str. 124 -126.

²¹ V. Woolf, *A Sketch of the Past u: Moments of Being*, ed. by Jeanne Schulkind, Second Edition, Grafton Books, London, 1980. str. 80.

Ne mogu upotrijebiti ono što mi kažete – na primjer o ženskim tijelima – njihove strasti – i slično, jer su konvencije još uvijek vrlo jake. Kada bih morala nadići konvencije, trebala bih hrabrost junaka, a ja nisam junak.

Sumnjam da pisac može biti junak. Sumnjam da junak može biti pisac.²²

Rod, odsutnost i nedostatak pojmovi su koji su važni za oblik iskustva u knjigama Virginije Woolf. Woolf obično izbjegava zgusnutu radnju, jer ona nužno predstavlja ustaljeni poredak.²³ Ona ide izvan polarizacije muško/žensko, ne u androginiju, već u osjećaj kretanja, odmicanja, identiteta koji izlazi u određeni trenutak postojanja. George Eliot vidjela je raspon raznih svjetova oko nas i njihove međudnose koji se stalno šire i njih je smatrala izlazom iz determinizma. Obje autorice nisu u potpunosti uspjele pobjeći od njegovih pretpostavki, no svaka od njih imala je svoje vlastito naslijeđe – različitost pogleda na svijet i različite standarde za ispitivanje i istraživanje patrijarhalnih značenja i odnosa i teritorija iza njih, tražeći više znanja i više slobode.²⁴

Kritičari su često postavljali dva značajna prigovora u proučavanju djela spisateljica od strane Virginije Woolf. Smatralo se da je Virginia Woolf dala nepotpunu i netočnu sliku ženske književne tradicije, koja je naročito prisutna u eseju *Vlastita soba*. Naravno, nitko ne može kriviti Woolf što nije raspolagala podacima koji u njeno vrijeme nisu ni bili poznati. Problem je u tome što je ovaj esej bio toliko utjecajan, tako da se i kasnije nastavilo rabiti pogrešne podatke. Woolf je ispričala priču o književnosti koju su pisale žene i koja se sastojala većinom od šutnje i patnje u doba Renesanse, počela je u osamnaestom stoljeću pojavom Aphre Behn, a nastavila se progresivno zahvaljujući rasprostranjenosti tiska i pisanju u okviru popularnih žanrova, većinom romana.²⁵

Eseji o pojedinim književnicama obrađuju njihovo stvaralaštvo uzimajući u obzir povijesne, društvene i psihološke okolnosti u kojima su književnice stvarale. Kroz primjere mukotrpnog probijanja Vojvotkinje od Newcastlea, Mary Wollstonecraft, Dorothy Wordsworth, Jane Austen, George Eliot, sestara Brontë među mušku književnu elitu, njihovu unutarnju borbu sa samima sobom, Woolf je istovremeno prikazala zajedničke, objektivne prepreke na koje su one nailazile, bez obzira na doba u kojem su živjele, ali i njihove

²² Woolf prema Beer u: *Arguing...* str. 135.

²³ Jedan od izuzetaka je roman *Orlando*, koji je pun raznovrsnih zbivanja koja se odvijaju tijekom tristo pedeset povijesnih godina, a junak/inja za to isto vrijeme biva samo dvadeset godina stariji/a.

²⁴ Ibid. str. 150.

²⁵ Ellen Bayuk Rosenman, *A Room of One's Own. Women Writers and the Politics of Creativity*, Twaine Publishers. New York, 1995, str. 114.

subjektivne strahove od autorstva, nesigurnosti i kolebanja kroz koja je svaka od ovih književnica prolazila na svoj osebujan način. Woolf tako stvara okvir za jednu manju teoriju povijesti književnosti koju su pisale žene, možda nepotpunu (jer joj to nije ni bio krajnji cilj), ali dostatnu za razmatranje nedostatka tradicije u pisanju žena, povijesnih društvenih okolnosti u kojima su one stvarale, te psiholoških prepreka na koje žene nailaze zbog svoga spola. Woolf ženi daje važnu društvenu i povijesnu ulogu, smatrajući da će žena biti nositelj društvenih promjena u budućnosti, koje mogu utjecati na povijesni razvoj.²⁶ Također, ona proučava i tehniku pisanja žena, odnosno, objašnjava zašto su žene pisale na način koji je drugačiji od muškaraca, te naglašava i forsira potrebu za posebnim načinom izražavanja koji će biti svojstven ženama i u okviru kojega će se žene ugodno osjećati. Na taj način Virginia Woolf daje obrazloženje za potrebu proučavanja književnosti koju pišu žene kao posebne vrste stvaralaštva, koja je kasnije prepoznata kroz proučavanja ginokritike, gineze i feminističke kritike.

Literatura

- BAYUK ROSENMAN, Ellen, *A Room of One's Own. Women Writers and the Politics of Creativity*, Twaine Publishers. New York, 1995.
- BEER, Gillian, *Arguing with the Past. Essays in Narrative from Woolf to Sidney*, Routledge NY, 1989.
- BLACK, Naomi, *Virginia Woolf as Feminist*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2004.
- WOOLF, Virginia, *Selected Essays*, ed. David Bradshaw, Oxford University Press, New York, 2008.
- *Obična čitateljica*, prev. Marina Leustek, Centar za ženske studije- Zagreb, Zagreb, 2005.
- *Vlastita soba*, prev. Iva Grgić, Centar za ženske studije-Zagreb, Zagreb, 2003.
- *Orlando. Životopis*, prev. Jasenka Šafran, Vuković i Runjić, Zagreb, 2000.
- *Moments of Being*, ed. by Jeanne Schulkind, Second Edition, Grafton Books, London, 1989.
- *The Common Reader*, Harcourt Publishers Ltd, a Subsidiary of Harcourt International Ltd. 1984.
- *Godine*, prev. Josip Torbarina, Matica hrvatska Zagreb 1946.

²⁶ Naomi Black tvrdi da u eseju *Tri gvineje* Woolf ukazuje na žene kao nositelje društvenih promjena koje će dovesti do okončanja samog rata. Naomi Black, *Virginia Woolf as Feminist*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2004, str. 17.

Nina SIRKOVIĆ

VIRGINIA WOOLF: ESSAYS ON WOMEN WRITERS

The aim of this paper is to reaffirm the somewhat forgotten essays of Virginia Woolf about individual women writers and to emphasize the link between the historical and social approach to tradition within the context of individual works of fiction. An important part of essay-writing by Virginia Woolf is dedicated to the study of fiction written by women, as well as to historical, social, material and psychological conditions in which women lived and created art at the time. By analyzing specific creating conditions of individual women writers, Woolf came to general conclusions about the inferiority of women, their anxiety of authorship, and the lack of experience and tradition in women's writing.

Key words: *Virginia Woolf, essays, women writers, subordination, anxiety of authorship*